

Н17

3496p

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

НАДОЛЬСЬКА Юлія Анатоліївна

УДК 37(091)(477.7) «1864/1917»(043.3)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ І ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ
ПІВДНЯ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2012

8648

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
ВОВК Людмила Петрівна,
Національний педагогічний
університет імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри теорії
та історії педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ВАСИЛЕНКО Володимир Аркадійович,
Соціально педагогічний інститут
«Педагогічна Академія» (м. Кіровоград),
ректор;

кандидат педагогічних наук, доцент
ДЕМЧЕНКО Наталія Михайлівна,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 8 листопада 2012 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова 9).

Автореферат розісланий 5 жовтня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сиротюк В.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі державотворення основним завданням реформування освіти на регіональному рівні є її відповідність пріоритетам розвитку регіону, забезпечення спадкоємності всіх педагогічних досягнень, що зумовлюють засоби розв'язання освітньо-виховних завдань у межах різних культур. У «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», «Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти» та інших урядових й освітніх документах наголошується на необхідності цілісного дослідження проблем, які є актуальними у сфері педагогічної науки у зв'язку з історично зумовленим утвердженням національної системи освіти.

Ураховуючи, що пізнання історії освіти і педагогічної думки України неможливе без об'єктивного дослідження педагогічного минулого, особливого значення набуває можливість вивчення історико-педагогічного досвіду розвитку освіти Півдня України, одного з регіонів, що вирізнявся впродовж XIX – початку XX століття специфікою розвитку. Досліджуваній період розвитку південного регіону пов'язаний з появою нових концепцій, підходів, коли розвиток педагогічної науки й практики супроводжувався накопиченням передового досвіду та знань, що стали загальнолюдськими цінностями.

У контексті регіональних досліджень актуальними видаються проблеми розвитку системи освіти та педагогічної думки Одеського навчального округу другої половини XIX – початку XX століття як складової українського освітнього простору, що мала свої соціально-економічні, культурно-історичні, національно-етнічні, релігійно-моральні особливості.

Досліджувана проблема знайшла своє відображення у працях багатьох науковців. Так, вивчення історії освіти регіонів висвітлено в роботах Н. Демченко, В. Курило, В. Курченко, О. Лавріненко, Л. Терських та ін. Дослідженню діяльності навчальних закладів в Україні приділяли увагу О. Аніщенко, О. Бабіна, О. Драч, Е. Луценко, С. Ховрич, Б. Чижевський, С. Чуйко. Вивченню Півдня України в історико-культурному аспекті присвятили свої праці вчені-історики Я. Бойко, О. Караульна, Н. Шушляникова.

Питання, що стосувались особливостей становлення й розвитку окремих ланок освіти Півня України на історико-педагогічному рівні в межах досліджуваного періоду, розглядалися в роботах О. Білецького та М. Мінц (початкова освіта), В. Боброва та А. Фторосяна (середня освіта), С. Вишневецького та С. Ховрича (вища освіта); В. Добровольської та І. Шушари (жіноча освіта). Діяльності земств та земських шкіл у межах південноукраїнського регіону було відображено в працях з історії регіональної педагогіки Ж. Ільченко, Н. Калениченко, Л. Рябовол, І. Шумілової та ін.

Персоніфіковано працювали над висвітленням розвитку педагогічної освіти

досліджуваного періоду Н. Антонєць, Б. Бровко, В. Вдовенко, Ф. Гольдін, В. Гурський. Особливо цінними у цьому напрямку є ідеї прогресивних педагогів того часу (А. Готалов-Готліб, М. Завадський, М. Корф, М. Ланге, Я. Новицький, М. Пирогов, С. Черкасенко) щодо організації освіти в цілому. Саме вони своєю практичною діяльністю закладали підґрунтя майбутньої вітчизняної школи.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми висвітлено в працях В. Андрущенко, Л. Вовк, С. Сірополко, М. Ярмаченка (історія та філософія освіти), В. Бондар, Н. Дем'яненко (історія вищої освіти) О. Сухомлинської, В. Василенка (персоніфікований розгляд історико-педагогічного напрямку), В. Курила, Н. Демченко (регіональний аспект), В. Кузя, О. Падалки, М. Шкіля (педагогічна підготовка вчителя), Н. Гурана, О. Черкасова (історіографія історико-педагогічного напрямку) та ін. Їхні розвідки дають змогу детально проаналізувати загальнопедагогічні проблеми досліджуваного періоду та використати досягнення педагогів-науковців у сучасному освітньому процесі.

Незважаючи на наявність історико-педагогічних досліджень, присвячених вивченню окремих ланок системи освіти Півдня України означеного періоду, малодослідженим залишилося питання визначення особливостей організації і функціонування освіти і педагогічної думки, яке б надало можливість глибоко осмислити, усвідомити концептуальні положення сучасних освітніх тенденцій.

Актуальність вказаного напрямку досліджень, недостатня вивченість проблеми становлення та розвитку освіти і педагогічної думки південного регіону зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Тенденції розвитку освіти і педагогічної думки Півдня України (друга половина XIX – початок XX століття)».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану наукових досліджень Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, є складовою комплексної науково-дослідної теми кафедри теорії та історії педагогіки «Проблеми історії педагогіки і педагогічної думки України в контексті завдань підготовки вчителя» (протокол № 6 від 25 грудня 2003 року).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 1 від 31 травня 2007 року) та рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 9 від 27 листопада 2007 року).

Мета дослідження: на основі ретроспективного аналізу змісту освіти в навчальних закладах Півдня України другої половини XIX – початку XX століття виявити особливості та визначити провідні тенденції розвитку освіти і педагогічної думки регіону досліджуваного періоду.

Завдання дослідження:

- здійснити комплексний аналіз соціокультурних умов розвитку освіти і

- педагогічної думки Півдня України другої половини XIX – початку XX століття;
- обґрунтувати періодизацію розвитку освіти південного регіону досліджуваного періоду;
 - визначити провідні тенденції розвитку освіти Півдня України другої половини XIX – початку XX століття;
 - виявити особливості функціонування освіти Півдня України в обраних хронологічних межах;
 - дослідити шляхи використання прогресивних ідей представників педагогічної думки регіону в практичній діяльності навчально-виховних закладів визначеного історичного періоду.

Об'єкт дослідження: історія освіти і педагогічної думки України.

Предмет дослідження: організаційно-педагогічні умови розвитку освіти і педагогічної спадщини Півдня України другої половини XIX – початку XX століття.

Методологічною основою дослідження є загальні положення наукового пізнання і діалектичного розуміння суті історико-педагогічних процесів, діалектичної єдності загального, часткового та одиничного з погляду взаємозв'язків і взаємозумовленості педагогічних явищ на різних етапах історичного розвитку, історичного та логічного, теорії та практики у висвітленні педагогічних явищ, загальнонаукові принципи історизму, наступності, науковості, об'єктивності, критерій системного аналізу психолого-педагогічних ідей, висновки щодо основних тенденцій розвитку системи освіти на сучасному етапі, ідеї сучасної філософії освіти, неперервності освіти.

Методи дослідження. У ході дослідження використано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових, історичних, теоретичних і емпіричних методів, адекватних меті та завданням роботи, серед яких: *ретроспективний, логіко-системний аналіз* для визначення концептуальних засад розвитку освіти і педагогічної думки Півдня України в соціально-історичному ракурсі; *порівняльно-педагогічний метод* з метою аналізу подій, явищ, фактів, які характеризують вітчизняну систему освіти та освітні системи національних меншин досліджуваного регіону; *хронологічний, історико-типологічний метод* дав можливість простежити процес становлення й функціонування освітнього простору Півдня України в динаміці та послідовності; *персоналістично-біографічний метод*, за допомогою якого розкрито діяльність конкретних вчених-педагогів, які зробили значний внесок у розвиток вітчизняної педагогічної теорії та практики; *історико-педагогічний аналіз* архівних, бібліотечних каталогів, фондів, описів, бібліографічних видань для виявлення особливостей розвитку освіти Півдня України досліджуваного періоду, формулювання висновків.

Джерельну базу дослідження становлять матеріали фондів: Центрального державного історичного архіву України м. Києва (442 – Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернаторства; 707 – Управління Київського навчального округу); Державного архіву Автономної республіки Крим м. Сімферополь (100 – Дирекція народних училищ Таврійської губернії; 101 – Інспекція народних училищ Таврійської губернії; 26 – Канцелярія Таврійської губернії 1803–1971 рр.); Державного архіву Одеської області (16 – Одеське міське управління; 42 – Канцелярія Одеського навчального округу; 45 – Новоросійський університет; 62 – Одеські вищі жіночі курси; 316 – Інспекція народних училищ десятого району Херсонської губернії за 1829–1917 рр.; 334 – Одеські вищі жіночі курси); Державного архіву Запорізької області (6 – Семикласне механіко-технічне училище; 56 – Олександрівська повітова земська управа; 58 – Олександрівське комерційне училище; особовий персоналізований фонд Я.П. Новицького – 161). Використано матеріали Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (ф. 202 – Я.П. Новицький); відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки ОНУ імені І.І. Мечникова (М.М. Ланге). Було опрацьовано джерела НБУ імені В. Вернадського, матеріали державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. Сухомлинського НАПН України, наукової бібліотеки НПУ імені М.П. Драгоманова, Одеської державної наукової бібліотеки імені М. Горького, Наукової бібліотеки ОНУ імені І.І. Мечникова.

Проаналізовано вітчизняні періодичні видання другої половини XIX – початку XX століття: «Журнал Министерства народного просвещения» (1817–1897 рр.), «Русская школа» (1880–1895 рр.), «Таврические известия» (1881–1901 рр.), «Записки Одесского общества истории и древностей» (1837–1917 рр.), «Одесский вестник» (1828–1893 рр.), «Одесский листок» (1880–1917 рр.), довідкові видання, матеріали міжнародних і всеукраїнських конференцій з питань історії освіти, опрацьовані кандидатські та докторські дисертації, навчально-методична література.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину XIX – початок XX століття. З утворенням Одеського навчального округу в регіоні систематизується та структурується діяльність загальної освіти, професійної та вищої школи, розвиток освіти національних меншин, формуються педагогічні ідеї, концепції, ініціюється діяльність освітньо-громадських організацій. Верхня межа – початок XX століття (1917 р.) – зумовлена централізованими, соціокультурними і парадигмальними змінами загального стану освіти в українському суспільстві, що вплинули на освіту регіону.

Географічні межі дисертаційної роботи охоплюють Південь України, до якого належать території, що входили до складу Катеринославської, Херсонської і Таврійської губернії (крім Криму), тобто співвідносилися в XIX столітті з межами Одеського навчального округу (сучасні території Дніпропетровської, Запорізької,

Миколаївської, Херсонської, частини Донецької областей).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше* здійснено цілісний комплексний аналіз пріоритетних тенденцій освіти Півдня України як зразок інтеграції та регіонального досвіду; введено в науковий обіг архівні та історико-педагогічні матеріали, які висвітлюють зміст освіти навчальних закладів регіону; проаналізовано структуру, зміст освіти та особливості навчально-виховного процесу в навчальних закладах Півдня України другої половини XIX – початку XX століття; на основі порівняльного аналізу та залучення бази фактологічного матеріалу *визначено* особливості й виділено етапи становлення та розвитку освіти Півдня України досліджуваного періоду, систематизовано розвиток освітньої теорії та практики; *уточнено* імена діячів освіти регіону педагогічний доробок яких був основоположним у становленні та розвитку освіти Півдня України другої половини XIX – початку XX століття; *подальшого розвитку* набули наукові підходи до вивчення та аналізу педагогічних здобутків представників педагогічної думки Півдня України; *розширено предметне поле* дослідження історії освіти регіонів України, етносів, поселень, досвід яких інтегрувався з вітчизняною культурно-освітньою історією.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вчених з теорії педагогічних систем (Л. Вовк, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко); положення й висновки про особливості стану освіти й педагогічної думки в регіонах України досліджуваного періоду (О. Грушевський, М. Драгоманов, М. Корф, С. Русова, С. Сірополько, К. Ушинський); історіографія історико-педагогічних досліджень (В. Василенко, В. Курило); філософії освіти (В. Андрущенко); психології (І. Бех, С. Максименко); особливості економічного та суспільно-політичного розвитку регіону (С. Гусева, О. Дружиніна, Б. Чирко).

Практичне значення роботи полягає в тому, що фактичний матеріал, теоретичні положення та висновки можуть сприятимуть збагаченню історико-педагогічних знань з історії України, історії освіти, історії розвитку національних шкіл. Отримані результати дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів у курсах з історії педагогіки, історії культури, у тому числі і при розробці спецкурсів з проблем розбудови освіти на засадах полікультурності, краєзнавчої тематики, проведенні культурно-просвітницької роботи; у процесі створення концептуально нових підручників і посібників з історії педагогіки, історії української науки й культури тощо.

Апробація роботи та впровадження одержаних результатів. Наукові результати та висновки дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2004–2012 рр.); Міжнародній науковій конференції «Другі міжнародні драгоманівські читання» (Київ, 27–28 жовтня 2006 р.); науково-практичній конференції «Педагогічна

освіта України: Національні традиції та Європейські інновації» (Київ, 2006 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи» (Мелітополь, 12–13 жовтня 2006 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Антропологізм в освітніх стратегіях і практиках сучасності: пошуки пріоритетів» (24–26 вересня 2008 р.); I всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку та дослідження германських мов» (Мелітополь, 19 вересня 2008 р.); звітно-науковій конференції викладачів університету імені М.П. Драгоманова за 2010 р. «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 9–10 лютого 2011 р.); щорічних міжнародних науково-практичних Інтернет конференціях «Нові виміри сучасного світу» (Мелітополь, 2008–2011 рр.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові дослідження – 2011» (Горлівка, 16 лютого 2011 р.).

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Севастопольського міського гуманітарного університету (довідка № 76 від 14.06.2012 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/967 від 18.06.2012 р.), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 0310/2331 від 25.09.2012 р.),

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних положень і застосуванням системи методів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, аналізом значного обсягу різноаспектних архівних джерел і періодичних видань.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 9 одноосібних публікаціях автора, з них – 7 статей у наукових фахових педагогічних виданнях, 2 статті у матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та джерел (375 позицій), 25 додатків. Обсяг роботи – 262 сторінки, основна частина дисертації – 176 сторінок. У дисертації представлено 11 таблиць на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання, висвітлено методологічну й теоретичну основу та методи дослідження, розкрито джерельну базу, наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, подано відомості про вірогідність та форми апробації й застосування одержаних результатів

У першому розділі «Науково-теоретичні та соціокультурні засади розвитку освіти Півдня України XIX ст.» здійснено аналіз науково-теоретичних

і соціокультурних засад розвитку освіти й педагогічної думки Півдня України досліджуваного періоду; розкрито соціально-економічні передумови становлення та розвитку освітньої системи регіону; проаналізовано реформи XIX століття та їхній вплив на розвиток освіти; обґрунтовано періодизацію розвитку освіти південного регіону досліджуваного періоду.

На основі комплексного історико-педагогічного аналізу виявлено такі соціально-економічні та суспільно-культурні чинники, під впливом яких відбувався розвиток освіти на Півдні України:

1) суспільно-політичні обставини та соціально-економічне становище зумовили стрімкий промисловий розвиток Півдня України у XIX столітті, що сприяло збільшенню чисельності населення та створило передумови для організації своєрідної освітньої системи регіону;

2) освітні реформи 60-70-х років XIX століття вплинули на формування освітнього простору Таврійської, Катеринославської, Херсонської губерній, що входили до складу Одеського навчального округу, у зв'язку з тим, що процес заселення степової частини України ще не завершився, а соціально-економічний розвиток губерній залишався нестабільним;

3) морально-конфесійні погляди значної частини переселенців з Європи зумовили виникнення й стрімке поширення специфічних навчальних закладів, що суттєво відрізнялися від вітчизняних і відігравали суттєву роль у створенні освітнього простору регіону. Становлення різноступеневої освіти сприяло зростанню чисельності висококваліфікованих кадрів, прогресивному розвитку суспільства, формуванню освітньо-культурних компонентів і збереженню національної самосвідомості.

Визначено, що освітня політика уряду в межах регіону характеризувалася нестабільністю (від надання переселенцям особливого статусу й визнання їхнього права на самостійну розбудову освітньої системи до інтенсивної русифікації та обмеження прав на здобуття освіти), що зумовило з одного боку асиміляційні процеси, а з іншого – загострило прагнення меншин зміцнювати власні школи, обстоювати права на самовизначення й самоврядування у сфері освіти.

Порівняльний аналіз історико-педагогічних подій Півдня України, дав змогу виявити конкретні етапи розвитку освіти південного регіону досліджуваного періоду, кожний з яких мав певні суспільно-культурні й економічні особливості, що позначилися на формуванні змісту основних тенденцій освіти й педагогічної думки регіону, а саме:

- 60-70-ті рр. XIX ст. – характеризується проведенням реформ у галузі освіти, що надавали право відкривати навчальні заклади різним відомствам, товариствам, приватним особам; подальшим збільшенням початкових і середніх навчальних закладів у південному регіоні; доступом до отримання освіти в навчальних закладах представників етнічних меншин;

- 80-90-ті рр. XIX ст. – відзначаються розвитком земських шкіл у регіоні, які сприяли підвищенню загальної освіти населення; стрімким поширенням мережі навчальних закладів (приватних і професійних училищ як для іноземних колоністів – греків, євреїв, болгар, німців, так і для корінного населення); започаткуванням полікультурного діалогу між прогресивними вітчизняними педагогами та представниками освіти національних груп, що заселяли територію Півдня України; удосконаленням змісту навчання та методик викладання через впровадження педагогічних конференцій та з'їздів; відкриттям Новоросійського університету в регіоні; розвитку вищої жіночої освіти, що організовувалася шляхом проведенням педагогічних курсів; формуванням регіональної преси.

- початок XX ст. – зумовлений централізованими, соціокультурними й парадигмальними змінами в освіті регіону (занепад освіти національних меншин, русифікація освіти, закриття навчальних закладів), що вплинули на загальне становище освіти в українському суспільстві.

У другому розділі «Розвиток системи освіти в умовах поліетнічного регіону Півдня України (друга половина XIX – початок XX століття)» висвітлено проблему становлення та розвитку початкових, середніх, професійних і вищих навчальних закладів Півдня України, що діяли в Одеському навчальному окрузі протягом досліджуваного періоду; визначено провідні тенденції розвитку освіти південного регіону другої половини XIX – початку XX століття.

На основі аналізу архівних матеріалів, вітчизняних періодичних видань показано динаміку розвитку навчально-виховних закладів Півдня України як основних елементів системи освіти відповідно до пропедевтико-процесуальних особливостей її функціонування; розглянуто діяльність державних органів, громадських установ і приватних осіб у становленні мережі освітніх закладів регіону.

До основних тенденцій розвитку освіти на Півдні України другої половини XIX – початку XX століття слід віднести посилення уваги до освітньо-виховної спрямованості процесу навчання у школі, так як школа сприяє всебічному розвитку розумових, духовних, фізичних та культурних сил людини. Грамотність становила основу демократизації культури, сприяла освіченості широких народних мас. Саме тому система освіти в регіоні розвивалася поступово й удосконалювалася на базі різних типів навчальних закладів. Земські установи, засновані у 1866 році на території Катеринославської і Таврійської губерній, являли собою новий всестановий тип шкіл для здобуття початкової освіти широкими верстами населення в Південному регіоні. З'ясовано, що на території Півдня України у другій половині XIX століття найбільше земських шкіл нараховувалося в Бердянському (231), Мелітопольському (214), в Дніпровському (151) та Херсонському (123) повітах. Також збільшувалася кількість учнів у зазначених закладах. Так, наприклад, у 1896 р. в Херсонській губернії було 24562

дітей, що відвідували земські школи, то у 1902 р. – 45075; у Катеринославській губернії у 1896 р. було 300 шкіл та 14221 учень, а у 1902 р. 452 навчальні заклади з 21346 учнями. Отже, в ході аналізу виявлено, що кількість земських шкіл з роками зростала, а разом із цим збільшувалося й відвідування учнями цих навчальних закладів. Станом на 1880 р. нараховувалося приблизно 2225 початкових навчальних закладів, з них 890 були підпорядковані земствами, 111 шкіл належали духовенству. Це пояснюється тим, що церковнопарафіяльні школи, підпорядковані Святому Синоду, із появою земських шкіл почали втрачати свої привілеї. Слід зазначити, що у свою чергу земства використовували будь-яку можливість для поширення освіти серед населення, тому надавали матеріальну допомогу церковнопарафіяльним школам, які існували на Півдні України.

Архівні матеріали свідчать про високу результативність навчально-виховного процесу в земських школах завдяки використанню в них прогресивних методів навчання, нових підручників, створених К. Ушинським («Рідне слово», «Дитячий світ»), М. Корфом («Наш друг», «Малютко»), В.Водовозовим («Книга для початкового навчання»), М.Бунаковим («Абетка й уроки читання»).

Зміна освітньої політики уряду в другій половині XIX – на початку XX століття призвела до соціально-економічних, культурно-історичних та суспільно-політичних чинників, які обумовили значне поширення гімназійної, професійної та вищої освіти. У гімназіях було введено єдині державні навчальні плани та програми. Порівняльний аналіз навчальних планів різних класичних гімназій дає змогу стверджувати, що перелік навчальних предметів, які вивчалися в них, був не однаковий. Так, не викладалася природнича історія не входила у навчальний план у Другій Одеській гімназії, правознавство – в Катеринославській та Миколаївській, англійську та італійську мову вивчали лише в Рішельєвському ліцеї, а грецьку – у Другій Одеській, Херсонській, Бердянській та Катеринославській. Не всі предмети учнями засвоювалися стовідсотково, найбільш успішно вивчалися такі предмети як: космографія, законодавство, філософська пропедевтика та Закон Божий, менш успішнішими до вивчення були – російська, німецька, латинська мови, математика. Отже, учні намагалися здебільшого отримати знання з більш нових дисциплін курсу. Ціннісне ставлення до професійної освіти сприяло створенню численних навчальних закладів з курсами для сільських учителів, курсів бджільництва, городництва, садівництва та класам рукоділля тощо. Цей факт засвідчують архівні матеріали, у яких зазначається, що станом на 1902 р. на Півдні України нараховувалося 10 училищ, а вже у 1910 р. – 31 (у Катеринославській губернії – 10, Таврійській – 5, Херсонській – 16).

Під впливом зазначених факторів у досліджуваний період у розвитку вищої освіти виявлялися певні тенденції, однією з яких було збагачення вищої школи

новими ланками освіти, що були досить різноманітними за змістом навчальної діяльності.

Комплексний аналіз діяльності учительських семінарій (Аккерманська, Новобузька, Новомосковська, Преславська, Херсонська), що готували вчителів початкових шкіл і забезпечували рівень професійної підготовки вчителя, довів, що вони являли собою навчальний комплекс із широкими можливостями. Наприклад, Преславська учительська семінарія, що забезпечувала прямий зв'язок зі школою (однокласне початкове зразкове училище) також мала підготовчий клас, мережу постійних та тимчасових курсів, що розширювали спектр професійної підготовки учнів. Серед учнів семінарії переважали мешканці Бердянського повіту, а у становому відношенні – діти селян. У 1900р. з 119 учнів 66% були мешканцями Бердянського повіту, 22% - інших повітів Таврійської губернії, 12% - інших губерній.

Посада вчителя гімназії вимагала вищої педагогічної освіти, яку на Півдні України надавали вищі педагогічні курси. Найбільш значущою серед них була діяльність Одеських жіночих педагогічних курсів, відкритих М.Ланге, що були найбільш численні на Півдні України. Цей факт підтверджують архівні матеріали, у яких зазначалося, що протягом 1903–1909 рр. кількість слухачок зросла майже вп'ятеро. Особливим був розподіл в системі підготовки педагогічних кадрів при зазначеному закладі, про що свідчать такі данні: у 1908 р. історичне відділення закінчило 448 жінок, словесне-російське – 53, романо-германське – 13, математичне – 57, природниче – 289.

Важливого значення у становленні вищої освіти набували Катеринославський гірничий інститут та Новоросійський університет, що виконували роль освітнього і наукового центру регіону та визначали основні напрямки її розвитку. Останній був створений на базі Рішельєвського ліцею у 1865 р. за участю попечителя Одеського навчального округу М. Пирогова. Основною метою проєкту університетської реформи М. Пирогова був допуск селян до вищих навчальних закладів. Задля вдосконалення навчально-виховного процесу педагог приділяв значну увагу обладнанню навчальних кабінетів і створенню бібліотек. Саме завдяки його ініціативи й активного сприяння південноукраїнський регіон отримав значний науковий та просвітницький центр. На базі Новоросійського університету в 1889 р. було засноване історико – філологічне товариство, яке об'єднувало для розв'язання педагогічних проблем учених університету й учителів навчальних закладів середньої ланки освіти. Маючи на меті організацію взаємодії університету з середніми навчальними закладами та підготовку вчителів у стінах вищого навчального закладу, засновник Одеського наукового педагогічного товариства М.Ланге виступив з ініціативою організації в університеті самостійної кафедри педагогіки, яка б керувала теоретичною та практичною педагогічною підготовкою студентів. Тому при

історико-філологічному факультеті Новоросійського університету було організоване педагогічне відділення, що розробляло науково-методичні проблеми викладання історико-філологічних дисциплін у вищій і середній школі, а також займалося популяризацією наукових знань серед населення.

Проаналізувавши діяльність вищих навчальних закладів і створених наукових товариств, ми дійшли висновку, що їх цілеспрямована робота була багатогранною і значущою для розбудови освітнього простору дослідженого регіону, де відбувалася підготовка фахівців за різними напрямками, створювалися наукові товариства, організовувалося проведення наукових з'їздів тощо.

З огляду на специфіку регіону, зокрема його поліетнічність на основі аналізу архівних матеріалів у роботі розглянуто питання освіти різних національностей, схарактеризовано функціонування освітніх систем національних меншин регіону, де значна увага приділялася особливостям організації навчальних закладів (єврейським, німецьким, гуттерським, грецьким, болгарським та чеським школам), що мали різне підпорядкування, функціонували за власними навчальними планами, розширювали зміст навчальних предметів і значно відрізнялися між собою за змістом та спрямованістю навчання, які й до сьогодні залишаються недостатньо вивченими. Не всі етнічні групи, що проживали на території Півдня України, мали можливість зберегти рідну мову, оскільки русифікаторська політика царського уряду забороняла розвиток національних мов. У школах навчання велося російською мовою, але в результаті складних процесів взаємодії етнічних культур формувалася повага до мовного розмаїття, яка підтримувалася багатьма видатними педагогами та діячами культури.

У ході дослідження виявлено, що для розвитку освітньої системи Півдня України другої половини XIX – початку XX століття характерними є наступні тенденції: 1) особливості розбудови вищої освіти; 2) спеціалізація середньої освіти, розвиток якої зумовлено активними сільськогосподарськими і промисловими освоєннями регіону та еміграційними процесами; 3) витіснення парафіяльних шкіл земськими, які в регіоні мали найбільш поширення; 4) відкриття навчальних закладів різноманітних типів, підпорядкування та професійна спрямованість різних національностей, які мешкали на Південній території другої половини XIX – початку XX ст.; 5) з'ясування проблем педагогічної думки через полікультурність діалогу прогресивними діячами; 6) несталість освітньої політики уряду щодо багатонаціонального населення регіону.

У третьому розділі «Основні тенденції розвитку педагогічної теорії та практики Півдня України другої половини XIX – початку XX століття» проаналізовано погляди та освітню діяльність відомих і недостатньо вивчених представників педагогічної теорії та практики Півдня України; розкрито

особливості реалізації ідей прогресивних представників педагогічної думки Півдня України в діяльності освітніх закладів регіону; висвітлено динаміку їхніх освітніх пошуків упродовж досліджуваного періоду.

Аналіз науково-педагогічної діяльності освітніх і громадських діячів Півдня України другої половини XIX – початку XX століття (А. Готалова-Готліба, С. Гуревича, М. Завадського, М. Ланге, Я. Новицького, М. Пирогова, М. Поля, Ф. Хартахая, С. Черкасенка, Б. Штерна та ін.) дав змогу з'ясувати, що особливість становлення педагогічної думки Півдня України досліджуваного періоду зумовлена специфікою розвитку системи освіти регіону, що відбувався в умовах полікультурного діалогу між представниками різних етнічних і конфесійних груп, що сприяло взаємопроникненню та взаємозбагаченню їхніх ідей у рамках вітчизняної педагогічної теорії.

Доведено, що основні завдання розвитку народної освіти прогресивні педагога Півдня України вбачали у зв'язку навчання з життям, відповідності народної школи й освіти зростаючим вимогам суспільства, підвищенні якості навчання та перегляді його змісту відповідно до прогресивних здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогіки, єдності принципів наочності, доступності, системності й систематичності, навчання рідною мовою, створення багаторівневої системи освіти та розбудови навчальних закладів для дорослих. Однією з провідних ідей педагогічного руху досліджуваного регіону була ідея поєднання у змісті освіти класичного й реального напрямів, що забезпечило б якісну загальноосвітню підготовку.

У дослідженні відзначено, що прогресивні ідеї А. Готалова-Готліба, М. Завадського, І. Казаса, М. Корфа, М. Ланге, М. Пирогова, Я. Новицького, Ф. Хартахая, знайшли відображення у їхній практичній діяльності, яка містила конкретні практичні кроки щодо розширення змісту навчальних програм, введення занять з гімнастики й трудового навчання, створення бібліотек, заснування періодичних видань педагогічного спрямування, організації педагогічних читань, відкриття підготовчих класів та зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів, організації педагогічних курсів, конференцій, з'їздів тощо.

Порівняльно-історичний аналіз педагогічної спадщини зазначених вище освітніх діячів дав можливість виокремити їхні теоретичні погляди, визначити особливості педагогічної концепції й систематизувати результати професійної діяльності відповідно до етапів становлення й розвитку освіти, виявивши їхню динаміку.

Особливого значення у розвитку вітчизняної педагогічної теорії та практики набула розробка педагогом-новатором демократичного спрямування А. Готаловим-Готлібом проекту нового типу школи – «школи-санаторію». Педагог обстоював ідею введення у навчальний процес загальноосвітніх закладів

обов'язкових гімнастичних і спортивних занять, проведення екскурсій, створення гуртків для учнів, проведення вечорів, організації позакласного читання, історико-краєзнавчої роботи, удосконалення навчального процесу, зацікавлення дітей навчанням і стимулювання успішного оволодіння знаннями. У зазначеному контексті якісна підготовка вчителя до уроків розглядалася освітнім діячем як основний чинник підвищення якості навчання. Постійне розширення педагогічних і методичних знань, широка ерудиція вчителя та активне використання передового досвіду, на думку А.Готалова-Готліба – це основа професійної озброєності педагога.

Помітну роль у розвитку освіти і педагогічної думки Півдня України другої половини XIX – початку XX с. щодо впровадження знань належить попечителю Гнединського училища М.Каришеву. Діяльність цього педагога в навчальному закладі була пов'язана з діяльністю М.Корфа та Ф.Човчановського – ініціатора заснування в Олександрівську унікального навчального закладу – школи-хутора для глухонімих дітей. За участю вченого в Олександрівському повіті значного розвитку набула професійна освіта, що в XIX столітті занепадала й потребувала оновлення, шляхом створення сільськогосподарських і ремісничих училищ.

За клопотанням М.Каришева був розроблений проект створення мережі сільських шкіл. На думку діяча, вихованці Гнединської школи, підготовлені в педагогічному класі, могли б поширювати сільськогосподарські знання в селах повіту й стати серйозним чинником підйому місцевого селянського господарства. Підготовка народних учителів, ґрунтовно ознайомих із місцевим, переважно дрібним, господарством, була основною метою спроектованого М.Каришевим класу. Учений був переконаний, що оновити суспільство можна шляхом поширення освіти й відкриття шкіл, яких необхідно здійснювати виховання людини.

Освітнім діячем, що доклав чимало зусиль для розвитку вітчизняної педагогічної практики, був також директор Слісаветградського земського реального училища М.Завадський. Очоливши цей навчальний заклад, він зробив його центром просвіти й науки в повітовому місті, поліпшив навчальну й виховну діяльність, поглибив та розширив зміст навчальних програм, активно боровся з формалізмом у навчанні. Саме йому належала ідея заснування періодичного видання – журналу «Педагогічний вісник», що відіграв суттєву роль у піднесенні громадсько-педагогічного руху в регіоні, підвищенні освітнього рівня вчителів.

М.Завадським була сформульована педагогічна концепція розвитку початкової та середньої школи, в основу якої покладено наступні принципи: доступність середньої освіти широким верствам населення; послідовність і спадкоємність шкіл усіх типів; розширення змісту навчання та навчальних планів шкіл; належний баланс між класичною, реальною й загальною освітою; навчання рідною мовою; спільне навчання хлопчиків і дівчаток; участь земств, громадських

організацій і приватних осіб у відкритті й управлінні школами. Окремим складником діяльності педагога була організація читань морально-релігійного змісту, що сприяли поширенню просвіти серед населення, популяризації науки, моральному вихованню широкого загалу слухачів.

У розділі проаналізовано також педагогічну спадщину педагога, публіциста, історика, фольклориста, етнографа, дослідника Запорізької Січі Я. Новицького, праці якого «Народная память о Запорожье», «С берегов Днепра» та інші публікувалися у всеукраїнських періодичних виданнях («Екатеринославские губернские ведомости», «Киевская старовина» тощо). Основними педагогічними поглядами дослідника можна вважати такі: обстоювання необхідності формування в учнів уміння логічно мислити, свідомо засвоювати навчальний матеріал; реалізація принципів наочності та свідомості навчання, пильна увага до організації самостійної пізнавальної діяльності учнів; побудова змісту навчання на принципі його зв'язку з життям; залучення учнів до краєзнавчої діяльності, пізнання побуту, звичаїв, традицій народу. Я. Новицький заклав основи шкільного курсу краєзнавства, фольклору та етнографії.

Серед найпомітніших педагогів-реформаторів Півдня України можна назвати ім'я М.Поля. Основними напрямками його освітньої діяльності були: сприяння відкриттю низки фельдшерських та ремісничих професійних шкіл; турбота про моральне виховання учениць Маріїнської гімназії та меценатська допомога зазначеному навчальному закладу; популяризація прогресивних педагогічних ідей щодо розширення виховних функцій загальноосвітніх шкіл; розширення й поглиблення змісту фахової освіти у професійних училищах, розробка питань створення педагогічних класів при фельдшерській школі; зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів, попечителем яких його було обрано. Отже, М.Поль намагався проявити себе в усіх галузях земської діяльності, покращити культурний, освітній, економічний стан населення регіону.

Важливим складником педагогічної думки Півдня України досліджуваного періоду, що формувалася в умовах полікультурності освітнього простору регіону, стали педагогічні ідеї представників національних меншин (І. Казас, Й. Корніс, Ф. Хартахай, Б. Штерн), які, зокрема, започаткували й обґрунтували концепцію інтеграції соціально-економічних і соціокультурних чинників розвитку освіти. Умовами цієї інтеграції вони вважали: уніфікацію управління навчальними закладами, підвищення рівня підготовки учнів, поглиблення вузькоконфесійного змісту шкільних програм, розв'язання питання підготовки висококваліфікованих педагогічних працівників, створення програм і посібників для курсів.

У роботі доведено, що до основних форм впровадження педагогічних ідей учених регіону в практику належали: *педагогічні товариства* (обговорювалися питання методики викладання окремих предметів і збереження національної освіти); *педагогічні з'їзди* (розглядалися проблеми стану народної освіти,

підвищення соціального статусу вчителя, запровадження навчання дітей рідною мовою, порушувалось питання мов в інородчеських школах тощо); *педагогічні курси директорів та вчителів шкіл* (піднімалися питання підвищення кваліфікації учителя народної школи, відбувався професійний обмін новациями); *педагогічні конференції* (забезпечувалось ефективне професійне вдосконалення та самовдосконалення вчителів шкіл національних меншин); *відкриття навчальних закладів для інородців* (першого в імперії загальноосвітнього пансіону для єврейських дівчат тощо); запровадження нових форм організації навчання (організація уроків повторення в літні місяці та занять з ручної праці, навчання дітей основам ремесел тощо).

Отже, аналіз творчої спадщини прогресивних педагогів Півдня України другої половини XIX - початку XX ст. дає можливість стверджувати що їхні педагогічні ідеї лягли в основу самої професійної діяльності, практично втілилися у специфіці, формах і методах викладання, освітньо-громадській діяльності, спрямованій на вдосконалення навчально-виховного процесу в освітніх закладах, удосконалення професійної підготовки вчителів та демократизації освіти краю в цілому.

Проведене дослідження дало змогу дійти таких **висновків**:

1. Становлення системи освіти на Півдні України протягом досліджуваного періоду було частиною соціально-економічних і суспільно-політичних перетворень у країні, зумовлених демократичними реформами 1860–1870-х років, наслідки яких мали в Одеському навчальному окрузі специфічні особливості, пов'язані зі стрімким, порівняно з іншими частинами України, економічним розвитком і активним освоєнням територій південноукраїнського краю іноземними емігрантами. Виокремилася чітка тенденція до виникнення навчальних закладів різноманітних типів, підпорядкування та спрямованості, існування вільних педагогічних поглядів у суспільстві у зв'язку з неоднозначною політикою царського уряду щодо різних національностей, які мешкали на території Півдня України. У ході дослідження встановлено, що концептуальними засадами тенденцій розвитку освіти й педагогічної думки Півдня України другої половини XIX – початку XX століття слід вважати стрімкий соціально-економічний розвиток регіону, що слугував чинником освітніх запитів його населення.

2. Здійснений історико-педагогічний аналіз становлення системи освіти Півдня України другої половини XIX – початку XX століття дав змогу обґрунтувати періодизацію її розвитку впродовж досліджуваного періоду, що охоплює такі етапи: **перший** – 60–70-ті роки XIX століття – становлення системи освіти краю, виникнення навчальних закладів різних типів у колоніях переселенців з чіткою тенденцією до варіативності, нестабільності, багатопредметності, відносної ізоляваності (у колоніях південного регіону), що

зумовлювалося відсутністю єдиних навчальних планів і програм; **другий** – 80–90-ті роки XIX століття – стабілізація діяльності навчальних закладів різних типів на підставі державних нормативних документів, активна розбудова мережі професійних навчальних закладів; **третій** – початок XX століття – посилення асиміляторської політики царського уряду щодо українців і представників численних етноконфесійних меншин Півдня України, становлення й розвиток мережі педагогічних навчальних закладів різного рівня.

3. Визначено **провідні тенденції** розвитку системи освіти Півдня України досліджуваного періоду як загальнодержавного, так і регіонального характеру. З'ясовано, що до загальнодержавних тенденцій слід віднести у системі початкової освіти – переважання парафіяльних шкіл як засобу зміцнення самодержавної політики у сфері освіти; у системі загальної освіти – варіативність навчальних закладів у нормативно-управлінському, організаційному та змістовому планах; у системі професійної освіти – розбудова широкої мережі навчальних закладів професійного спрямування (торгівельні класи, комерційні та сільськогосподарські училища, фельдшерські, акушерські, зуболікарські школи) для забезпечення освітніх запитів різних верств населення; у системі вищої освіти – утворення університету та ствердження класичного напрямку в змісті навчання на засадах становості. Специфічними (регіональними) тенденціями освіти й педагогічної думки досліджуваного регіону слід вважати: витіснення парафіяльних шкіл земськими, які на Півдні України мали найбільше поширення; функціонування закритих професійних навчальних закладів із чітко вираженою національною спрямованістю; лідирування регіону в справі розвитку жіночої освіти, зумовлене бурхливим економічним поступом в регіоні та виникненням нагальної потреби в жіночій праці; існування полікультурного діалогу між представниками педагогічної думки національних меншин і прогресивними педагогами – українцями.

4. На основі здійсненого аналізу змісту й форм підготовки педагогічних кадрів на Півдні України встановлено, що в Одеському навчальному окрузі було сформовано своєрідну мережу освітніх закладів із підготовки народних учителів, що передбачала педагогічну підготовку в університетах (зокрема Новоросійському), курси при гімназіях та учительських семінаріях. Виявлено, що значну роль у підвищенні професійного рівня вчителів відіграли учительські конференції, з'їзди та курси. Доведено, що розвиток національних шкіл Півдня України відбувався на основі співпраці національних громад краю з місцевими земствами, результатом чого було створення мережі початкових училищ на базі земських із викладанням навчальних предметів рідною мовою. Особливістю розвитку освіти в поселеннях етноконфесійних меншин було створення національних громадських і приватних училищ.

5. Аналіз педагогічної спадщини, професійної та просвітницької діяльності освітніх і громадських діячів Півдня України другої половини XIX – початку XX століття (А. Готалоав-Готліба, М. Завадського, І. Казаса, М. Корфа, М. Ланге, Я. Новицького, М. Поля, М. Пирогова, Ф. Хартахая, С. Черкасенка, Б. Штерна та ін.) дав змогу виявити наступні тенденції розвитку педагогічної думки: гуманізація (орієнтація на вікові та індивідуальні особливості дитини, розвиток її вроджених нахилів); гуманітаризація (створення нового змісту освіти на засадах поєднання матеріальної та формальної теорій); національна спрямованість освіти (невіддільність освіти від національної основи кожної нації та національності, що населяють регіон, збереження та збагачення національних цінностей українського народу та інших народів і націй); перехід від інформативних до активних методів і форм навчання; нероздільність навчання і виховання.

Проведене історико-педагогічне дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребує аналіз та систематизація історико-педагогічного доробку окремих положень, висунутих у роботі, а саме, питання взаємодії та культурно-просвітницької співпраці освітніх і громадських діячів Півдня України другої половини XIX – початку XX століття.

Основні положення дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Довженко Ю.А. Проблеми національної освіти в спадщині педагогів Півдня України у XIX столітті / Ю.А. Довженко // Наукові записки Націонал. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. – К.: Вид-во Націонал. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова, 2006. – Вип. 63. – С. 86-92.

2. Довженко Ю.А. Антропологічний фактор у розвитку національної освіти Півдня України другої половини XIX – початку XX століття / Ю.А.Довженко // Постметодика. – Мелітополь, 2006. – № 7 (71). – С. 119-125.

3. Довженко Ю.А. Розвиток освіти національних шкіл Півдня України XIX – поч. XX ст. / Ю.А.Довженко // Наукові записки Націонал. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова. – К.: Вид-во Націонал. пед. ун-ту ім. М.П.Драгоманова, 2007. – Вип. 66. – С. 41-50. – (Серія: Педагогічні та історичні науки).

4. Довженко Ю.А. Стан освіти на Півдні України в другій половині XIX – початку XX ст. / Ю.А.Довженко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту [наукова монографія за ред. проф. С.С. Єрмакова] – Х, ХДАДМ (ХХІІІ), 2007. – №.1. – С. 24-28.

5. Надольська Ю.А. Підвищення педагогічних кадрів на Півдні України у другій половині XIX – на початку XX століття/ Ю.А.Надольська // Постметодика – Мелітополь, 2008 – №.7 (84). – С.214-219.

6. Надольська Ю.А Роль національної преси Півдня України (XIX – поч. XX ст.)/ Ю.А. Надольська // Нові виміри сучасного світу: зб. матер. IV міжн.

наукової інтернет-конф., (Мелітополь, 2008 р.)/ за заг. ред. І. Аносова, В. Молодиченка – Мелітополь: МДПУ, 2008. – С.39-41.

7. Надольська Ю.А Соціокультурні передумови становлення та розвитку освіти національних меншин на Півдні України другої половини XIX – початку XX століття/ Ю.А.Надольська / Науковий вісник Мелітопольського держ. пед. ун-ту. – Мелітополь, 2011 – С.47-53.

8. Надольська Ю.А. До проблеми розвитку початкової освіти на Півдні України др. пол. XIX – поч. XX ст./ Ю.А.Надольська // Наукові дослідження – 2011 р.: VII міжн. наук.-практ. конф., (Горлівка, 2011 р.) – Горлівка, 2011. – С.139-141.

9. Надольська Ю.А. Реалізація освітніх ідей представників педагогічної думки Півдня України другої половини XIX – початку XX ст. у діяльності освітніх закладів./ Ю.А.Надольська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / [редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.] – Запоріжжя, 2012. – Вип. 22 (75). – С.40-45.

АНОТАЦІЯ

Надольська Ю.А Тенденції розвитку освіти і педагогічної думки Півдня України другої половини XIX – початку XX ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки». – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2012.

У дисертації проаналізовано сутність основних тенденцій розвитку освіти й педагогічної думки Півдня України (території Одеського навчального округу) другої половини XIX – початку XX ст. У роботі визначено соціально-економічні передумови становлення освітньої системи регіону, висвітлено проблему розвитку системи освіти Півдня України, представлено результати дослідження особливостей діяльності навчальних закладів елементарної, загальної, професійної, вищої ланок освіти, навчальних закладів з підготовки педагогічних кадрів.

Представлено результати аналізу поглядів і освітньої діяльності визначних та маловідомих представників педагогічної теорії та практики Півдня України (А. Готалова-Готліба, М.Завадського, І. Казаса, М. Корфа, М. Ланге, Я. Новицького, М. Поля, М. Пирогова, Ф. Хартахая, С. Черкасенка, Б. Штерна.). Розкрито особливості реалізації педагогічних ідей прогресивних представників педагогічної думки Півдня України в діяльності освітніх закладів регіону.

Ключові слова: система освіти, тенденції освіти, педагогічна думка, система підготовки вчителів, полікультурне середовище регіону.

АННОТАЦИЯ

Надольская Ю.А. Тенденции развития образования и педагогической мысли Юга Украины второй половины XIX – начало XX ст. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – «Общая педагогика и история педагогики». – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2012.

Диссертация посвящена раскрытию проблемы сущности основных тенденций развития образования и педагогической мысли Юга Украины (территории Одесского учебного округа) второй половины XIX – начала XX ст.

Выбор темы исследования обусловлен необходимостью дальнейшей разработки теоретико-методологических проблем формирования образовательного пространства Украины на основе «диалога культур», актуальностью аналитического изучения педагогического опыта прошлого, важностью использования его положительных результатов в практике создания отечественной образовательной системы.

В первом разделе изложены результаты анализа научно-теоретических и социокультурных основ развития образования и педагогической мысли Юга Украины исследуемого периода; раскрыты социально-экономические предпосылки становления и развития образовательной системы региона. Проанализированы реформы 60–70-х гг. XIX вв. и их влияние на развитие образования, раскрыта сущность правительственной политики в области образовательных вопросов эмигрантов и коренного населения региона. Значительная часть раздела посвящена анализу социокультурных условий создания и функционирования учебных заведений многочисленных этнических и конфессиональных групп региона во второй половине XIX – начале XX вв. Освещена проблема ретроспективы становления образования Юга Украины в исследованиях современных ученых.

Во втором разделе раскрыта проблема становления и развития системы образования Юга Украины исследуемого периода. Представлены результаты исследования особенностей деятельности начальных и общеобразовательных учебных заведений (начальных уездных и сельских школ, церковнопарафиальных и епархиальных училищ, земских школ, учебных заведений этнонациональных групп Юга Украины – талмуд-торов, немецких, гуттерских, болгарских школ); учебных заведений профессионального звена системы образования (коммерческих, сельскохозяйственных, фельдшерских, зубоврачебных, музыкальных школ, ремесленных училищ, немецких и менонитских центральных училищ, еврейских общественных и частных школ); учебных заведений по подготовке педагогических кадров (семинарий, учительских курсов и классов); высших учебных заведений.

В третьем разделе проанализированы взгляды и образовательная деятельность выдающихся и малоизвестных представителей педагогической теории и практики Юга Украины (А. Готалова-Готлиба, М. Завадского, І. Казаса, М. Корфа, М. Ланге, Я. Новицкого, М. Поля, М. Пирогова, Ф. Хартаха, С. Черкасенко, Б. Штерна). Раскрыты особенности реализации педагогических идей прогрессивных представителей педагогической мысли Юга Украины в деятельности образовательных заведений региона, освещены особенности педагогической деятельности представителей этноконфессиональных групп Юга Украины. Показана динамика их образовательных поисков на протяжении исследуемого периода, влияние на них прогрессивных педагогических идей К.Ушинского.

Ключевые слова: система образования, тенденции образования, система подготовки учителей, педагогическая мысль, поликультурная среда региона.

ANNOTATION

Nadolska Y.A. The Tendencies of South Ukrainian Education and Pedagogical Thought in the second half of the 19th-the beginning of the 20th century. - Manuscript.

Thesis for Candidate Degree in Pedagogy, speciality 13.00.01 – «General Pedagogy and History of Pedagogy». - National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov. – Kyiv, 2012.

This thesis focuses on the analysis of the essence of South Ukrainian Education and Pedagogical thought basic tendencies (the territory of Odessa educational area) of the second half of the 19th - the beginning of 20th century. The social-economic preconditions of regional educational system formation are defined. The problem of South Ukrainian educational system development under polyethnic conditions is studied. The results of the research of regional educational institutions activity are presented. The characteristic of the system of pedagogical specialists' training is revealed.

The results of the analysis of pedagogical theory and practice of famous and unknown representatives views and educational activity in Southern Ukraine are represented (A. Gotalov-Gotlib, M. Zavadskij, I. Kasas, M. Korf, M. Lange, Y. Novitskyi, M. Pol, M. Pyrogov, S. Cherkasenko, B. Shtern, F. Hartxaj). The peculiarities of pedagogical ideas realization of South Ukrainian pedagogical thought progressive representatives within the activity of regional educational institutions are revealed.

Key words: educational system, the system of teachers' training, the tendencies of education, pedagogical thought, policultural environment of region.

НБ НПУ

100160614

Підписано до друку 01.10.2012 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк ризографічний. Умов. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Замовлення № 1792.

Друк ПП Гапшенко В.О.
м. Мелітополь, вул. К. Маркса, 21
тел. (06192) 6-88-04

